

20ste jaargang

nummer 7

juli 1984

DAAD
EN
GEDACHTE

**orgaan gewijd aan de problemen
van de zelfstandige arbeidersstrijd**

**Bij elke bijzondere handeling
gaat het denken aan het doen
vooraf. Bij het handelen van
klassen of massa's blijkt de
betekenis van het handelen
pas achteraf. Hier gaat de
daad vooraf aan het begrip.**

Theo Maassen

DAAD
EN
GEDACHTTE

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDRAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11, 8232 BD Lelystad
Postgiro 307695

E E N H A L V E E E U W I S V E R S T R E K E N S I N D S

D E Z O G E N A A M D E J O R D A A N - O P S T A N D

Een aantal van de, altijd zéér op herdenken beluste, dagbladen heeft de gelegenheid niet voorbij laten gaan: in het begin van deze maand was het precies vijftig jaar geleden, dat de gebeurtenissen plaats grepen die de geschiedenis zijn ingegaan als 'de Jordaan-opstand'. De naam, die terstond al door ooggetuigen, verslaggevers, overzicht- en brochureschrijvers werd gebezigd, is onjuist. Er wordt daarmee ten onrechte de indruk gewekt, als zou het felle en wanhopige verzet tegen de door het toenmalige kabinet-Colijn doorgevoerde steunverlaging, voornamelijk in die éne, oude Amsterdamse volkswijk zijn opgelaaid en tot die wijk beperkt zijn gebleven. De werkelijkheid is anders. In de eerste plaats heeft de bevolking van zowat tien andere, even bekende, arbeidersbuurten van de hoofdstad zich bij de strijd niet onbetuigd gelaten. In de tweede plaats kwamen in op z'n minst dertien andere gemeenten, zowel grote als kleine, de arbeiders eveneens in aktie.

Niet slechts in de Jordaan roerden zich de bewoners, maar ook in de Indische buurt, in de Staatsliedenbuurt, de Spaarndammerbuurt, de Dapperbuurt, de omgeving van de Kinkerstraat, van Govert Flinck- en Ferdinand Bolstraat, op de Eilanden en over het IJ. Niet alleen in Amsterdam, doch eveneens in Rotterdam en Den Haag en - in vrij willekeurige volgorde - in Haarlem en Utrecht, IJmuiden, Zuilen, Schiedam, Enschede, Glanerbrug, Hilversum, Capelle aan de IJssel, Zaandam en Wormerveer is er sprake geweest van woede-uitbarstingen, die soms minstens zo hevig waren als die welke de meeste aandacht heeft getrokken. En niet enkel als een werklozenbeweging dient het verzet te worden opgevat. Ter ondersteuning ervan - meer nog omdat ook aanslagen op het toch al lage levenspeil der werkenden dreigden - is op een aantal plaatsen voor korte of voor wat langere tijd de arbeid neergelegd. Tot een dreigende staking in de Limburgse mijnen is het alleen maar niet gekomen doordat op het laatste moment en onder de indruk van de overal heersende onrust, aan de koppel koncessies werden gedaan.

Dat al deze aspecten in diverse herdenkingsartikelen onvoldoende zijn belicht is één van de redenen, dat wij hier de herinnering aan de destijds

gevoerde strijd ophalen. Maar er zijn er meer. Nog tijdens de dagen van het verzet is van bepaalde zijden een begin gemaakt met een legendevorming. Hoewel het al betrekkelijk kort nadien niet heeft ontbroken aan een krachtige bestrijding daarvan, zijn enkele legenden tot op de huidige dag blijven voortleven. Daartegen te protesteren is mede de bedoeling van de volgende bladzijden. Deze zijn bovendien geschreven omdat het naar ons gevoel hoog tijd werd om onze opvatting omtrent de betekenis van wat er destijds is gebeurd eens te vergelijken met die, welke in diverse, in de loop van de tijd verschenen, publikaties worden aangetroffen.

In dezelfde stad en in dezelfde buurt waarop in de zomer van 1934 de meeste ogen waren gevestigd, was 48 jaar eerder, ietwat later in dezelfde maand, onder min of meer vergelijkbare omstandigheden - zij het dan dat de direkte aanleiding verschilde - de woede van de arbeidersbewolking eveneens op felle wijze uitgebarsten. We spreken over het z.g. Palingoproer van 1886. In de, voor zover ons bekend, enige wat uitvoeriger historische studie die daaraan is gewijd 1), wordt opgemerkt, dat dit oproer de zwakte aantoonde van de toenmalige 'socialistische' beweging. Men moet dat zó verstaan, dat deze beweging nog in de kinderschoenen stond. Het Palingoproer brak uit op een tijdstip, dat de sociaaldemocratie, die langs parlementaire weg en door middel van een strak gedisciplineerde vakbeweging zou gaan ijveren voor algemeen kiesrecht, lotsverbetering van de arbeidende klasse en voor de erkenning van de arbeiders als volwaardig deel der burgerlijke maatschappij, zich nog moest konsolideren, nog geen enkele greep op de arbeiders had.

In juli 1934 is de sociaaldemocratie inmiddels tot volle wasdom gekomen en waar zij voor ijverde is verwezenlijkt. Maar tegelijk daarmee is ook haar wezenlijk karakter hoe langer hoe meer aan het licht gekomen. Haar organisaties, die een generatie lang, oppervlakkig beschouwd, een machtsinstrument van de arbeiders hadden g e s c h e e n e n , blijken dan in feite dat allesbehalve te z i j n . Daarom kan met enige grond worden beweerd, dat de twee bloedige voorvallen waarbij de bewoners van de Amsterdamse Jordaan betrokken zijn geweest, respektievelijk begin en einde hebben gemarkeerd van een illusie. In één der aan het verzet tegen de steunverlaging gewijde beschouwingen werd gekonstateerd, dat wanneer de macht van de traditionele 'arbeidersbeweging' slechts schijn is, arbeiders begrijpelijkerwijze langzamerhand de waarheid omtrent die z.g. 'macht' gaan ontdekken en dan proberen op andere wijze macht te vormen dan langs de oude weg. Dat is inderdaad wat er gebeurde.

In de zomer van 1934 waren de gevolgen van de in 1929 in de Verenigde Staten uitgebroken economische crisis in Nederland al gedurende enige jaren voelbaar. Het stagnerende bedrijfsleven kampte met teruglopende orders, verminderde stijging van de winsten en dalende exportcijfers. Aan een bijna onafgebroken reeks faillissementen paarde zich een voortdurende teruggang van de werkgelegenheid. Op een beroepsbevolking van rond 3 miljoen waren er 380.000 werklozen. Nog eens ruim 150.000 personen waren van hen afhankelijk. Volgens een berekening in een der dagbladen was 25 à 30% van de

1) P. de Rooy, *Een revolutie die voorbij ging - Domela Nieuwenhuis en het Palingoproer*, Bussum 1971. Het is een studie, die wij niet hebben kunnen lezen zonder voortdurend aan de juli-gebeurtenissen van 1934 te worden herinnerd.

volwassen bevolking buiten het arbeidsproces komen te staan.

Om de konkurrentiepositie van de industrie zo goed en zo kwaad als het ging te handhaven werden de produktiekosten zoveel mogelijk omlaag gedrukt, niet door de invoering van technische verbeteringen, althans niet in eerste instantie daardoor, doch via een vermindering van de loonkosten. Tegelijk daarmee en, zoals dat heette, om de 'arbeidsschuwheid' te bestrijden, werden aanhoudend verslechtingen in de steunregeling aangebracht. In de zogenaamde werkverschaffing heersten mensonwaardige toestanden.

Nadat de textielbaronnen in Twente de lonen in hun bedrijfstak aanzienlijk hadden verlaagd, volgde in die regio ook een verlaging van de geldende steunnormen, die op haar beurt weer druk op de lonen uitoefende. Met 't spookbeeld van zo'n neergaande spiraal zagen ook andere categorieën arbeiders, de Limburgse mijnwerkers bijvoorbeeld, zich gekonfronteerd.

Een deputatie vrouwen uit Enschede ging op bezoek bij diverse burgemeesters, bij de Commissaris der Koningin in de provincie Overijssel, bij leden van de regering in Den Haag om te pleiten voor een menswaardig levenspeil voor haar gezinnen. Zij boekten geen enkel resultaat. De SDAP nam het initiatief tot een petitie, die dan het kabinet zou worden aangeboden. NVV-voorzitter Kupers zou door middel van een interpellatie in de Tweede Kamer de intrekking van de steunverslechting voor Twente aan de orde stellen. Noch het een, noch het ander leverde enig succes op. Omdat er op die wijze in het parlement "alles aan gedaan" was, zag de sociaaldemocratie geen brood meer in aktie op straat of in de bedrijven, in proteststakingen of demonstraties. Die pasten niet in haar beleid, dat weliswaar van dat van Colijn verschilde maar niettemin kapitalistisch was.

De regering, die het oog uitsluitend gericht hield op de belangen van de 'nationale ekonomie' en de financiële positie van de staat, kondigde een nieuwe verlaging van de werklozensteun aan met ingang van 1 juli.

Voor ons liggen de huishoudboekjes van twee arbeidersgezinnen, beide bestaande uit vijf personen, in beide gevallen een vader, een moeder, twee dochters en een zoon. De jongste kinderen zijn respektievelijk één en drie jaar oud. In het éne gezin bedroeg het totale wekelijkse steunbedrag vóór 1 juli 1934 f 10,25 en ná die datum f 9,25. Na aftrek van de huur (f 3,-) en de bijdrage voor het begrafenisfonds (f 0,27) bleef er voor eten, kleding, ontspanning en schoeisel f 5,98 over. Vlees werd er nimmer gegeten, warm eten slechts tweemaal in de week, broodbeleg was iets onbekends. De kleding verkeerde in erbarmelijke staat. In het andere gezin (f 18,- steun per week vóór 1 juli, f 15,- erna) bleef na de steunroof en na aftrek van de uitgaven voor huur, vakbondskontributie, begrafenisfonds, een krant (f 0,25), licht, gas, petroleum en was- en schoonmaakartikelen een bedrag van f 6,14 over voor eten, enz. In dit gezin werd tweemaal in de week wat vlees gegeten en er was driemaal in de week een warme maaltijd. Maar ook hier was broodbeleg onbekend en kon er geen kleding worden gekocht. En zoals de situatie in deze twee gezinnen was, zo was zij in vele.

Nadat op de 1ste juli de steunverlaging een feit was geworden verscheen er in een Amsterdamse krant ergens onopvallend tussen het 'gemengde nieuws' een klein berichtje:

"Bij het uitbetalingslokaal aan de Linnaeusparkweg heeft een werkloze zich, uit wanhoop over de steunverlaging, met een scheermesje de polsslagader doorgesneden. Door een politie-auto is hij naar het ziekenhuis gebracht."

De werkloze massa reageerde anders. Toen haar het water tot de lippen steeg, toen haar onbeschrijflijke nood tot onbeschrijflijke verbittering voerde, barstte de bom. De storm brak los op woensdag, de 4e juli. De hevigheid ervan overviel niet slechts de regering, maar ook de politieke partijen: die van het kapitaal met inbegrip van de sociaaldemokratie, en die welke zichzelf 'revolutionair' noemden. En hiermee weerspreken we dan al meteen de allerhardnekkigste legende, die terstond na de eerste roerige woensdagmiddag en -avond is verspreid. Dat gebeurde in eigen kring door de C.P.H. 2), 't gebeurde verder op uitgebreide schaal door de gehele burgerlijke pers, voorop 't sociaaldemokratische dagblad *Het Volk* en zijn diverse, onder andere namen verschijnende edities. Het is de legende, dat het verzet van de werklozen in Amsterdam en elders zou zijn veroorzaakt door 'communistiche' (lees: bolsjewistische) 'opruiling'; dat de 'communisten', en met hen ook andere kleine 'linkse partijen' de strijd zouden hebben uitgelokt en gestimuleerd.

Op donderdag 5 juli schreef de sociaaldemokratische pers:

"...Met nadruk moet gekonstateerd worden, dat onder communistische leiding - al hebben wij noch in de Jordaan, noch in de Indische buurt communistische leiders gezien - de mensen op de meest roekeloze en onverantwoordelijke wijze in een strijd zijn gelokt, die onmogelijk enig ander succes kon hebben, dan harde klappen en verwondingen. Het is wel heel triest, dat men een groep arbeiders op deze wijze in verzet jaagt..."

In een kort na het verzet gepubliceerd vlugschrift van de CPH 3) werd weliswaar opgemerkt, dat

"de arbeidersmassa's s p o n t a a n (spatiëring van ons D & G) naar het oude wapen van het opwerpen van barricades grepen"

maar werd vervolgens gezegd, dat

"de werkloze arbeiders een andere leiding volgden"

dan die van de sociaaldemokraten, dat de strijd was voorafgegaan door de

"hardnekkige aktie van de Werklozen Strijd Komitees"

die door de C.P. werden gemanipuleerd. En verder is er sprake van

"de leiding, door de organisaties van de Communistische Partij aan de protestbeweging gegeven".

In de loop van de jaren wordt dit verhaal nog behoorlijk aangedikt. Als het dagblad *De Waarheid* twintig jaar na datum de gebeurtenissen in de herinnering terugroept, dan heet het, in veel sterker bewoordingen, dat

"zich dagenlang door heel Amsterdam demonstraties bewogen,

-
- 2) Tot ver in de jaren '30 heeft de z.g. Communistische Partij Nederland zich 'Communistische Partij Holland' genoemd.
 - 3) *De strijd tegen de steunverlaging - Nederlandse arbeiders op de barricaden.*

er bij de stempellokalen meetings en vergaderingen plaats hadden en dat de C.P., haar dagblad *De Tribune*, de *Revolutionaire Vakbewegings Oppositie (R.V.O.)* en de werkløzenstrijdcomité's daarbij aan de spits stonden" 4).

De werkelijkheid zag er wel even anders uit. *Het Volk*, dat zes dagen lang de beschuldigende vinger naar de bolsjewieken had uitgestoken en dat ook op 11 juli hun 'verantwoordelijkheid' voor de gebeurtenissen vaststelde, keerde zich in hetzelfde kommentaar waarin dat gebeurde tegen de door het blad zélf in de wereld geholpen legende, dat 'het oproer' weldoordacht en wél voorbereid van het begin af aan op touw zou zijn gezet door de communistische partij:

"De waarheid is, dat de communisten zelf, zo min als enig ander Amsterdammer, voordat de onlusten uitbraken, er ook maar het flauwste besef van hadden, dat dit het geval zou zijn... Er was in een kleine zaal aan de Rozengracht een door de communisten belegde vergadering over de steunverlaging. Een vergadering, zoals de communisten er bij bosjes houden, zonder dat er een haan naar kraait. Deze vergadering was buitengewoon mat, een dooie boel; er was geen leven in te krijgen. Tot op het eind van de vergadering er een juffrouw kwam tieren op het podium en er beweging kwam in de aanwezigen, waarop men besloot de straat op te gaan. De politie dreef deze niet-aangevraagde demonstratie uit- een... de dwarsstraten in, en toen eerst gingen deze er toe over de straat op te breken, enz.... Er was in dit alles niets vooraf beraamd; niets georganiseerd, niets overdachts. Pas daarna maakte de 'Tribune' zich van de onlusten meester..." 5).

De vergadering waarvan hier sprake is werd op woensdagavond 4 juli gehouden in de Harmonie (later gebouw Lückner) aan de Rozengracht. *De Waarheid* heeft het later doen voorkomen alsof de zaal 'stampvol' was. Maar wat *Het Volk* op 11 juli '34 vertelde, klopt met de lezing die Sneevliet heeft gegeven in een aan de strijd gewijde brochure. Hij heeft het daar over een "matig bezochte vergadering" 6). In augustus '34 erkent *Links Front*, een blad dat werd uitgegeven door bolsjewistische kunstenaars en intellectuelen, dat van een "aan de spits staan" van de CP of een van haar organisaties niets te bespeuren viel 7).

Sneevliet, die volmondig erkent dat ook zijn Revolutionair Socialistische partij (RSP) geen flauw benul had wat of er stond te gebeuren, heeft naar onze mening de spijker dan ook precies op de kop geslagen toen hij schreef:

-
- 4) *De Waarheid* van 12 juni 1954.
 - 5) Een vrijwel eensluidend verhaal omtrent het verloop van deze vergadering op de Rozengracht hoorde de schrijver van dit opstel eind '34/begin '35 van twee Jordaanbewoners. Hij meent ook te weten wie de bewuste 'juffrouw' is geweest.
 - 6) H. Sneevliet, *Spontaan verzet tegen steunverlaging*, blz. 22.
 - 7) *Links Front*, nr. 5, augustus 1934, blz. 5.

"Wie de werkelijke inhoud kent van de diverse revolutionaire groeperingen in de hoofdstad, wie haar aktiviteit van de laatste maanden nauwlettend heeft gevolgd, die weet onmiddellijk, dat de op 4 juli ontstane deining niet het maakwerk van deze groeperingen was... De verbittering, uit de nood geboren, heeft geen uitweg gezocht in door de revolutionaire groepen gezamenlijk of los van elkaar aangegeven richting. Zij heeft eigen uitweg gekozen. Daarbij zijn vormen van verzet ontstaan, die grote overeenkomst vertoonden met overeenkomstige perioden van algemene maatschappelijke ontevredenheid. De massa heeft zelf het woord genomen. In haar was sterke samenhang aanwezig en fel was haar wil gericht op strijd, zo kon spontaan massa-actie ontstaan..."

De strijd van de werklozen is volstrekt niet de strijd van de werklozen alléén gebleven, noch in Amsterdam, noch elders. En waar er gestreden werd nam de strijd die vorm aan, die paste bij de situatie, daar maakten de strijdenden gebruik van hetgeen zij wisten omtrent lokale toestanden of toevalligheden, daar profiteerden zij - zoals de generatie die zich aktief had geweerd tijdens het Palingoproer - van hun bijzondere kennis van het 'slagveld'. Wat men wilde, zowel woensdagmiddag, toen een aantal werklozen van verschillende stempellokalen en uit verschillende wijken optrok naar het gebouw van Maatschappelijk Hulpbetoon, en óók woensdagavond nog, toen het gebouw aan de Rozengracht leegstroomde en men zich buiten formeerde tot een stoet, was **d e m o n s t r e r e n**. Wat men niet wilde, die mid-dat niet en al evenmin diezelfde avond, toen de spanning zich ieder ogenblik ontladen kon, was: zich laten afranselen door de politie.

Men kan bij de geschiedschrijver van het Palingoproer nalezen 8) hoe de zaken door het optreden van de z.g. 'ordebewaarders' voortdurend ernstiger vormen aannamen. Wat er gebeurde in juli 1934 leek als twee druppels water op wat er gebeurde in juli 1886. Bladzijden lang vertelt De Rooy een verhaal, dat evengoed een krantenverslag van 48 jaar later zou kunnen zijn. Als de uiteengedreven en door agenten achtervolgde betogers een goed heenkomen zoeken in de nauwe straten en nog nauwere dwarsstraten van hun wijk, dan werpen zij barrikaden op om de politie tegen te houden en dan zorgen zij er voor, dat bij het invallen van de duisternis de buurt in het duister gehuld blijft. Dan wordt het plaveisel opgebroken; dan wordt de politie bekogeld met alles wat los en vast zit. Het verschil tussen 1886 en 1934 is dit, dat er bij 't verzet tegen de steunroof met veel grotere felheid en ook langduriger is gevochten. Dat is, wat een lid van het Amsterdamse politiekorps tegen een verslaggever van één der kranten heeft verklaard.

In 1886 was de Jordaan een nogal ontoegankelijke, sterk geïsoleerde wijk, met een stratenplan dat gebrekkig aansloot op het stadscentrum. Weliswaar werd kort voor de eeuwwisseling de Raadhuisstraat aangelegd, die de direkte verbinding vormt tussen de Dam en de Rozengracht, maar desondanks verbeterde de toegankelijkheid maar weinig. Óók in 1934 waren er, en zelfs nu nog zijn er om in of uit deze buurt te komen betrekkelijk weinig brug-

8) P. de Rooy, als boven, blz. 56 e.v.

gen over de grachtengordel. In juli '34 waren er nog altijd o p h a a l - b r u g g e n en dat heeft voor het verloop en de duur van het verzet een niet onbelangrijke rol gespeeld.

In de ochtend van de 5e juli waren Goudsbloemstraat, Palmstraat en Willemstraat al versperd door in de nacht opgeworpen barrikaden, die een ernstige belemmering vormde voor de nieuwe overvalwagens van de Amsterdamse politie. 's Middags was deze al nauwelijks meer tegen het verzet opgewassen. Om negen uur 's avonds begon de Jordaanbevolking de bruggen op te halen. Ze werden loodrecht omhoog gezwengeld en vervolgens werden de zwen-gels 'in de plomp' gegooid. Om half toen maakte de politie aanstalten om zich terug te trekken; om tien uur 's avonds waren de arbeiders onbetwist heer en meester van de wijk. Een ooggetuige berichtte:

"Van de Rozengracht tot aan de Haarlemmerdijk, van de Marx-nixstraat tot aan de Prinsengracht, een stadswijk met onge-veer 50.000 inwoners, brandt geen enkele lantaarn. Overal hebben de bewoners de booglampen laten zakken en hangen de lichtloze metalen gevaartes waar de stroom nog op staat, nauwelijks een meter boven het asfalt... Overal zijn de lampjes stukgeslagen... Zonder rolluiken of houten blinden wachten de winkels volkomen rustig in de donkere straten. Nergens wordt geplunderd. Vlak in de buurt hoor ik het in-slaan van ruiten, het is geen magazijn maar een huis dat reeds maanden leeg staat en de scherven strooit men op de straat tegen de auto's der politie. Overal om ons heen is het geluid van trottoirtegens die uitgebroken worden en op-gestapeld in de straten. Op de weinige plekken waar nog keien liggen werkt men met breekijzers en helpen ook de vrouwen mee..." 9).

Dat de politie zich terug moest trekken was allesbehalve verwonderlijk. Niet alleen was het verzet in de Jordaan uitermate fel, in tal van andere Amsterdamse wijken laaide het eveneens op en telkens werd politie-versterking ontboden naar afgelegene punten. Ook op Kattenburg en in ver-scheidene straten en op pleinen in Amsterdam-Noord werd de bestrating opge-broken en ook daar 'zag de politie zich tegenover grote moeilijkheden ge-plaatst' 10). Midden in de nacht van donderdag 5 op vrijdag 6 juli werd vanaf de Rozengracht in westelijke richting een gekoncentreerde politie-aanval ondernomen met twintig ruiters, vijftientig man militaire politie en nog eens honderd agenten te voet. Deze politiemacht werd versterkt met overvalwagens waarop zoeklichten waren gemonteerd en met - eveneens met zoeklichten uitgeruste - motoren met zijspan. Ze konden telkenmale niet eerder oprukken dan nadat de politie te voet de opgeworpen barrikaden en versperringen gedeeltelijk had geslecht.

9) *Links Front*, augustus 1934, blz. 5 en 6. De hier weergegeven schildering klopt tot in details met andere ooggetuigeversla-gen zoals men die aantrof in kranten als *Het Volk*, *De Tele-graaf*, *Het Nieuws van de Dag*, *Het Vaderland* of de *Haagsche Courant*.

10) Aldus het in Den Haag door de 'Arbeiderspers' uitgegeven dag-blad *Vooruit* in zijn avondeditie van 6 juli 1934.

Over die aanval schreef de sociaaldemokratische pers:

"Geen raam mocht openblijven en geen deur ongegrendeld. Werd niet onmiddellijk aan het bevel voldaan, dan knalden revolvergeschoten, 'n enkele keer... begeleid door karabijnvuur..." 11).

In hetzelfde bericht waaruit wij dit citeren heette het, dat de politie er in slaagde de situatie volkomen meester te worden. Het was een zinnetje dat ook de volgende dag en de daaropvolgende dagen telkens en telkens weer in de kranten te lezen viel en dat evenzovele keren in strijd was met de feiten. Zes dagen nadat het allereerste verzet was losgebarsten was de rust nog steeds niet teruggekeerd, niet in de Jordann, niet elders in de hoofdstad, niet in verscheidene andere steden, in het bijzonder niet te Rotterdam. En dat ofschoon op vrijdag 6 en zaterdag 7 juli niet meer alleen de politie, maar een aanzienlijke, o.a. met mitrailleurs bewapende en met pantserwagens uitgeruste militaire macht tegen de arbeidersbevolking werd ingezet.

Er begon daarmee een nieuwe fase van de strijd, die door de pers werd aangeduid als 'de guerilla-oorlog'. Er werden daarin verbitterde gevechten geleverd. De gewapende macht werd niet alleen met stenen bestookt maar met alle mogelijke soorten van projektielen. Niet alleen (boordevolle) pispotten, maar allerlei huisraad en zelfs zware fornuizen werden, hetzij uit de ramen, hetzij van de daken, op de 'ordebewaarders' geworpen. Enkele Jordaanbewoners vertelden de schrijver van dit artikel kort na de gebeurtenissen, dat er arbeiderswoningen waren, waar weinig meubilair meer restte nadat alles en letterlijk alles was gebruikt om marechaussee en grenadiers en jagers te bestoken 12). De mensen, zo las men in de bladen van de 'Arbeiderspers',

"de mensen die... aan de strijd deelnamen, liepen... tegen de meest moderne oorlogswapenen in...De wijze waarop...gepogd is het verzet vol te houden, wekt verbazing..." 13).

Zij die van hun 'verbazing' getuigden waren sociaaldemokratische journalisten, die er kennelijk geen flauw besef van hadden wat er bij arbeiders leeft, wat er onder bepaalde omstandigheden bij hen naar boven kan komen en waartoe zij dan in staat zijn 14). Sterker nog: hoewel het verzet, zoals we hierboven al vaststelden, geenszins tot de Jordaan beperkt bleef, hoewel er in typische arbeidersbuurten over het IJ en rond de Spaarnadammer-

11) Idem.

12) Een bataljon Grenadiers en Jagers werd in de nacht van 5 op 6 juli per trein van Den Haag naar Amsterdam vervoerd. Blijkens een verslag in *Het Vaderland* van 7 juli '34 voerden de manschappen toen zij naar het station 'Hollandse Spoor' marcheerden mitrailleurs en mortieren mee en hadden zij de bajonet op het geweer geplant en de stormhelmen op.

13) *Vooruit* van 7 juli 1934.

14) Men heeft dat na de 2e wereldoorlog o.a. kunnen zien in 1953 in Oost-Berlijn en in 1956 in Boedapest. Ook daar liepen de arbeiders in tegen 'de meest moderne oorlogswapenen' waarvan het heersende staatskapitalisme zich tegen hen bediende.

straat minstens zo heftig werd gevochten en daar op vrijdag een aanzienlijk aantal militairen moest worden ingezet, hielden volgens *Het Volk* en zijn diverse kopbladen 'de arbeiders zich in grote meerderheid verre van de strijd' en waren het 'vooral opgeschoten jongens die de onrust teweegbrachten' 15). De dwaasheid van een dergelijke bewering springt in 't oog, wanneer men zich er rekenschap van geeft, dat 't verzet dáárdóór zo krachtig was, dat in de diverse buurten en steden de g e h e l e a r b e i d e r s b e v o l k i n g - jong én oud, mannen én vrouwen - zich teweestelde en dat onder werkelijk a l l e leeftijdsgroepen de slachtoffers vielen van het tegen haar aangewende geweld.

Op vrijdag 6 juli vielen er alleen al aan de overkant van het IJ tussen 20 en 24 uur zeven min of meer ernstig gewonden, waarvan er één kort na aankomst in het ziekenhuis overleed. In de omgeving van de Kamperfoelieweg, de Hazelaarstraat, de Hortensiastraat en Wingerdlaan werd die avond niet alleen het plaveisel in vele straten ogebroken, maar werden ook de bomen en lantaarnpalen naar beneden gehaald. Een prikkeldraadversperring diende er als barrikade. Ook op het Blauwe Zand werd de straat ogebroken en werd het licht van de lantaarns gedoofd. In de uiterst woelige Spaarnammerbuurt werd een tramwagen omvergeworpen. We ontlene ook deze laatste bijzonderheid aan *Het Volk*, dat de in verzet gekomen buurtbewoners, lijnrecht in tegenspraak tot wat elders in één en dezelfde editie wordt beweerd, geen 'opgeschoten jongens' noemt, maar mannen.

De arbeiders hebben zich niet verre gehouden. Het was h u n strijd en die nam de uiteenlopendste vormen aan. In H a a r l e m werden zeer veel gebouwen met leuzen tegen de steunverlaging beschilderd; in de Rozenprielbuurt werd gedemonstreerd, in de Stormstraat met barrikadenbouw begonnen; de volgende avond - 7 juli - was het er opnieuw onrustig. Spandoecken tegen de steunroof zag men in S c h i e d a m ; aldaar werden in Heerenstraat en Kreupelstraat de stenen ogebroken en de lantaarns stukgegooid. In I J m u i d e n werd gedemonstreerd; in de Lumeystraat probeerde men barrikaden op te richten; dagen achtereen waren er felle botsingen met de politie; vrouwen van werklozen poogden bij een filiaal van Albert Heyn levensmiddelen te betrekken zonder betaling. In Z a a n d a m , in H i l v e r s u m en K r o m m e n i e werden spontane betogingen gehouden. In D e n H a a g trad de politie op tegen betogers en tegen arbeiders die een barrikade wilden bouwen. In C a p e l l e a/d I J s s e l verspreidde de militaire politie met de klewang een betogende menigte. In Z u i l e n , destijds nog een zelfstandige gemeente, waren er dagen achtereen schermutselingen tussen de arbeidersbevolking en de, met Utrechtse agenten versterkte politie. In de wijk Laares te E n s c h e d e braken arbeiders de straat op. Vanwege ernstige onrust in G o u d a werd daar de burgerwacht gemobiliseerd. In G l a n e r b r u g was het 'woelig' zo schreven de kranten 16).

Gestaakt werd er ook. Al terstond bij het eerste begin van het verzet legde men het werk neer in de Amsterdamse Houthaven, later ook in een deel van de Rotterdamse haven 17). In Rotterdam laaide trouwens het verzet bijzonder hevig op.

15) *Vooruit* van 7 juli 1934.

16) Gegevens ontleend aan *Het Vaderland*, *Haagsche Courant*, *Vooruit* en *Nieuws van de Dag*.

In deze stad begon de beweging op zaterdag 7 juli bij het stempellokaal in de Van Spaanstraat. De arbeiders liepen daar te hoop, vervolgens ook op de Veemarkt en op de Goudsesingel. Tussen de kramen van de zaterdagse markt voerde de politie charges uit. In de Vreedestraat en de Oleanderstraat werden de stenen uit het wegdek gerukt om versperringen op te werpen. De politie werd met een regen van keien begrpet. Oude meubelen, door marktkooplieden achtergelaten, werden in brand gestoken bij wijze van barrikade; lantaarns werden stukgegooid. Vervolgens slaat de vlam van 't verzet door Crooswijk en door het stadsgedeelte op de linker Maasoever. Revolverkogels van de 'ordehandhavers' vergen de eerste gewonden, vervolgens is ook een dode te betreuren.

Op maandag 8 juli patrouilleren politietroepen met schijnwerpers door het opstandige Crooswijk. Als 't verzet blijft aanhouden wordt dinsdagmiddag om 1 uur de wijk hermetisch afgesloten nadat militaire versterkingen zijn aangerukt. Waarschuwingsborden verkondigen dat er zonder pardon zal worden geschoten op diegenen die zich doorgang willen verschaffen. Op de daken liggen soldaten in stelling. Grote groepen met karabijnen gewapende agenten, rechercheurs, agenten te paard en motoragenten gaan door de verlaten straten. Door scheepsroepers klinkt het bevel, dat men binnen moet blijven en dat anders met scherp zal worden geschoten. Tegen vijven wordt de afsluiting van de wijk nog strenger. Van hun werk huiswaarts kerende bewoners moeten tot 11 uur 's avonds wachten eer ze hun gezinnen kunnen bereiken. Een dag later wordt de afzetting opgeheven, maar de militaire politie blijft met het geweer aan de schouder patrouilleren. Hier en daar worden huiszoekingen verricht. Behalve een proteststaking in de haven, breken er in verscheidene delen van de stad huurstakingen uit 18).

Hoe fel en hardnekkig al dit verzet geweest is blijkt o.a. hieruit, dat nog op woensdag 11 juli, ruim een week dus na het begin en ondanks het brute militaire ingrijpen en al het machtsvertoon der gevestigde orde, in de Hazelaarstraat in Amsterdam opnieuw het plaveisel werd opgebroken en dwars over de rijweg een groot spandoek werd gehangen met de tekst *In naam van Oranje worden we vermoord* 19). Op dat moment zijn er acht doden en een vijftigtal gewonden te betreuren. Een van de eersten was de 27-jarige metaalbewerker Joham Gerressen, die op donderdag 5 juli een kogel door het hoofd kreeg in de Goudsbloemdwarstraat. Als luttele dagen later z'n stofelijk overschot naar z'n laatste rustplaats wordt vervoerd, bewijzen tweeduizend Amsterdamse arbeiders mannen en -vrouwen hem de laatste eer.

-
- 17) Volgens *Het Volk* was de staking in de Houthaven al weer afgelopen eer zij goed en wel begonnen was. Dat hier de wens de vader der gedachte was, bleek uit *Het Vaderland*. Op 9 juli berichtte *Het Volk*, zonder zijn eerdere berichtgeving te rectificeren, dat het werk was hervat. De staking had drie dagen geduurd. Een staking bij de meubelfabriek Leguit in Krommenie hebben we buiten beschouwing gelaten. Ze werd door de vakbonden gesteund en had kennelijk niet te maken met het verzet tegen de steunroof, dat in onderscheid met de stakingen in de havens.
 - 18) Gegevens ontleend aan *Haagsche Courant*, *Vooruit* en het augustusnummer van *Links Front*.
 - 19) *Vooruit* van 12 juli 1934.

Terwijl de strijd in de Amsterdamse arbeidersbuurten en elders nog in volle gang was, richtten achttien hervormde predikanten uit de hoofdstad zich per telegram tot minister-president Colijn:

"... gezien de nood, die in brede kringen wordt geleden, welke nood zovelen tot verbittering heeft gebracht... het dringende verzoek de steunuitkeringen, die dreigen beneden het bestaansminimum te komen, op hun vorig peil terug te brengen, ook al moet dit tot scherpere bezuinigingen en verzwaring der belastingen van de hogere inkomens aanleiding geven..." 20).

Het was een stap, die door het ultra-rechtse *Haagsch Maandblad* 21) een 'misgreep van de bedenkelijkste soort' werd genoemd, een stap waarvoor in het bijzonder 'christelijke' kranten geen goed woord over hadden, een stap ook, die in het geheel niets uithaalde. Maar het was tevens een stap waarbij al datgene wat de 'moderne arbeidersbeweging' tot op dat moment gedaan had bijzonder ongunstig afstak. Pas op de dag nadat de dominees op de zojuist beschreven wijze hadden gereageerd kwamen 'moderne' en andere vakbondsbestuurders te Amsterdam bijeen om te zien of men ook een audiëntie bij de regering zou aanvragen teneinde haar te kunnen aantonen dat zij met haar besnoeiing van de steunnormen 'veel te ver' was gegaan 22). Voordien had de 'moderne arbeidersbeweging' het arbeidersverzet alleen maar als een 'onverantwoordelijke relschopperij' beschouwd en zij had zelfs in krasse bewoordingen de arbeiders opgeroepen om er een eind aan te maken 23). Enig begrip voor wat er gebeurde hadden noch SDAP, noch NVV doen blijken. En op dezelfde dag dat de 'moderne' vakbondsbestuurders het voorstel tot audiëntie bespraken, publiceerden de bladen van de 'Arbeiderspers' een oproep van het verbondsbestuur van het NVV, waarin 'anderen' de schuld voor de steunverlaging werd toegespeeld, te kennen werd gegeven dat SDAP en NVV de handen in onschuld wasten, maar dat 't verzet 'nutteloos' was en de arbeiders werden uitgenodigd zich 'gesloten achter het NVV te scharen' 24).

In dezelfde beschouwing waaruit wij reeds in de aanhef van dit opstel hebben geciteerd toen wij over de schijnbare macht van de traditionele 'arbeidersbeweging' spraken, wordt deze oproep 'aan de arbeidersklasse van Nederland' even smalend en kritisch beoordeeld als de wijze waarop in *Het Volk* en aanverwante bladen de gebeurtenissen als 'relletjes' werden beschreven, als door 'gewroet' of 'gestook' werden 'verklaard'. 'Men moet', heet het,

"elk inzicht in de maatschappelijke verhoudingen en in de maatschappelijke ontwikkeling hebben verloren om zoiets te kunnen beweren. Geen... revolutionaire beweging kan willekeurig uit de grond worden gestampt. Slechts een belangrijke aanleiding, die de massa's in hun diepste innerlijk aan-

-
- 20) *Vooruit* van 10 juli 1934.
 - 21) *Aflevering* van augustus 1934.
 - 22) *Vooruit* van 10 juli 1934, avondeditie.
 - 23) Hoofdartikel *Het is nu genoeg* in de diverse edities van de 'Arbeiderspers' van 7 juli 1934.
 - 24) *Vooruit* van 10 juli 1934, avondblad.

grijpt, kan het aanzijn geven aan iets, wat op een opstand lijkt, kan hem in beweging brengen. Deze aanleiding was hier aanwezig. De werklozen werden tot wanhoop gebracht. Reeds lange tijd smeulde het onder hen... Elke vonk was voldoende om het vuur te laten uitslaan..." 25.

De opmerking is grotendeels terecht, al moet men zich o.i. afvragen of er, wat de sociaaldemokratie betreft, wel sprake is van een 'verlies' van maatschappelijk inzicht, of het niet veeleer zo is, dat haar burgerlijk wezen een typisch burgerlijke zienswijze tot gevolg heeft. Wat echter de op zich juiste uiteenzetting aanzienlijk verzwakt is een voorafgaande opmerking van de auteur in kwestie, die met het bovenstaande volstrekt in tegenspraak is. Precies een bladzijde eerder namelijk schildert hij als het gevolg van de 'onmacht' (zoals hij het noemt) van SDAP en NVV, dat

"de leiding van het uiting geven aan de overal bij de werklozen bestaande ontevredenheid... geheel aan de werklozenstrijdkomitees kwam, de onder communistische invloed verkerende organisaties van de werklozen zelf... onder hun leiding werd... door georganiseerd verzet vorm en gestalte gegeven aan hun rechtmatige woede..." 26).

Van dit kennelijk hardnekkig dwaalbegrip laat Sneevliet in zijn reeds genoemde brochure geen spaan heel. Hij verwijst niet alleen de zogenaamde leiding van de werklozen-strijdkomitees naar het rijk der fabelen, maar eveneens de zogenaamde invloed van de (bolsjewistische) Rode Vakbewegings Oppositie (RVO) op de solidariteitsstakingen van bouwvakkers en transportarbeiders 27). Overigens zijn de door Zwertbroek geschreven nabeschouwing en de brochure van Sneevliet de enige twee geschriften over het werklozenverzet van 1934 die de moeite waard zijn en serieus dienen te worden genomen. Het feit dat Zwertbroek, die aan het slot van zijn uiteenzetting de politiek van Colijn als 'opmarcherend fascisme' definieert en er de arbeiders voor waarschuwt, ruim zes jaar later met pak en zak naar het fascisme van de Duitse bezetter is overgelopen, verandert daaraan niets. Maar als wij zeggen, dat deze twee geschriften serieus moeten worden genomen, dan bedoelen wij alléén maar dat zij door toon en inhoud gunstig afsteken bij andere geschriften over hetzelfde onderwerp, zoals bijvoorbeeld het indertijd door de bolsjewieken de wereld ingezonden vlugschrift 28), dat op een snoevende manier een belangrijke rol voor hen opeist.

25) G.J. Zwertbroek, *Het verzet der werklozen, oorzaak, doel en resultaat*, blz. 8.

26) Idem, blz. 7.

27) H. Sneevliet, *Storm in de Jordaan*, als voren, blz. 26.

28) *De strijd tegen de steunverlaging, Nederlandsche arbeiders op de barricaden, 1934*. - De enige passage hierin waarmee we ons min of meer kunnen verenigen, is die welke betrekking heeft op het telegram van de 18 predikanten, waarvan wordt gezegd, dat deze 'onzacht door de protestbeweging zijn wakker geschud en beginnen te vrezen, dat de politiek van Colijn wel eens... gevolgen' zou kunnen hebben die hoogst onaangenaam zijn voor de heersende klasse en haar trawanten.

Dat wij zowel het betoog van Zwertbroek als dat van Sneevliet belangwekkend vinden betekent bepaald *n i e t*, dat wij de strekking ervan zouden onderschrijven. Integendeel, hun beider analyse lijdt volgens ons aan dezelfde zwakte. Deze namelijk, dat - hoe treffend bepaalde opmerkingen ook mogen wezen - de traditionele 'arbeidersbeweging' bekritiseerd en veroordeeld wordt omdat zij heeft nagelaten, wat zij naar 't oordeel der respectievelijke schrijvers zou hebben moeten doen. Dat het, gezien hun karakter, vanzelfsprekend was, dat ze 'zich in alle opzichten en onder alle omstandigheden legaal verklaarde' - zoals Zwertbroek opmerkte - en dat het alleen maar begrijpelijk was, dat zij - zoals Sneevliet schreef - 'aan de verkeerde kant van de barrikade ging staan', dat inzicht ontbreekt beiden.

Zwertbroeks brochure, ongeveer half zo groot als die van Sneevliet, is niettegenstaande haar beknoptheid, een veel helderder betoog, dat niet ontsierd wordt door wijdlopigheid of een neiging tot pathos. Daar staat tegenover, dat Sneevliet het licht laat schijnen op het spontane karakter van het werklozenverzer en op de aanwending van daaruit voortvloeiende strijdvormen. Hij doet het echter naar onze smaak veel te terloops en hij gebruikt naar onze smaak een onevenredig deel van zijn schrift (niet minder dan 17 van de in totaal 29 bladzijden) voor puur politieke beschouwingen, hier en daar zelfs aan de internationale politiek gewijd. Een dergelijke politieke 'konklusie' treft men ook in de slotalinea aan. En pal eraan vooraf gaat een passage, waarin de auteur, op dezelfde manier als de OSP het in een manifest had gedaan, de politieke waar uit de eigen kruidenierswinkel aanprijst. 'Leve de man van de RSP', is in feite wat hij roept. Zwertbroek bezondigt zich niet op die manier. Hij houdt géén pleidooi voor zijn eigen standje. Wat hij echter wél met Sneevliet, met de OSP en alle overige 'linkse' groepen of partijen gemeen heeft is, dat hij niet verzuimt te vertellen, wat de zich verzettende werkloze en werkende arbeiders zouden hebben moeten ondernemen om hun strijd krachtiger en effectiever te maken. De vraag hoe of het wel gekomen is, dat zij die dingen niet ondernamen, heeft geen der hier genoemde auteurs of groepen gesteld, laat staan dat zij nader door hen werd onderzocht.

De enige groep die destijds wel een bescheiden poging tot een wat dieper gravende analyse heeft ondernomen is die der Internationale Communisten. In augustus 1934 schreef zij in haar Persdienst (7e jrg. no. 11) dat de maatschappelijke ontwikkeling een fase had bereikt, waarin aan de 'leiderspartijen' geen andere keus overbleef dan zich van de strijd der arbeiders af te keren wilden zij niet het gevaar lopen van een vernietiging van hun organisatie en dat anderzijds de tijd voorbij was, waarin een bepaald deel van de arbeidersklasse met kans op succes strijd voor groepsbelangen zou kunnen voeren. Daaraan werd dan nog toegevoegd, dat 'het demonstratief uiting geven aan ontevredenheid over die maatregelen die het kapitaal nodig heeft om zich te handhaven, door de bourgeoisie niet meer kon worden geduld'.

Na een halve eeuw is het mogelijk dit alles veel scherper en preciezer te formuleren. De G.I.C. beseft weliswaar dat de tijd waarin de diverse partijen bepaalde belangen der arbeidende klasse konden behartigen voor goed verstreken was en dat zij zich niet achter een typisch proletarische strijd konden scharen zonder dat zij met ondergang werden bedreigd, hetzij - voegen wij eraan toe - van buiten af dan wel van binnen uit. Maar desondanks sprak ook de GIC nog van een eventueel 'verraad' van de oude organisaties, een woordgebruik dat naar onze opvatting getuigt van een (nog) on-

voldoend inzicht dat de bedoelde organisaties in burgerlijke bodem wortelen.

Aan het begin van dit opstel hebben wij verklaard, dat het werklozenverzet van 1934 het einde van een illusie (omtrent de oude arbeidersbeweging) markeerde. Maar illusies sterven nu eenmaal een langzame dood. Het is niet toevallig, dat de sociaaldemocratie, die zich toen zij als prille beweging nog van de grond moest komen, nadrukkelijk van het Plaingoproer distancieerde 29), in 1934 niet minder nadrukkelijk afstand nam van de felle strijd die toen ontbrandde. Maar dat het geen toeval was kón eerst geleidelijk aan blijken en duidelijker worden, naarmate de zelfstandige arbeidersstrijd in omvang en betekenis toenam.

De gebeurtenissen van die bewogen julimaand, die nu vijftig jaar achter ons ligt, ontlenen hun betekenis bovenal hieraan, dat zij ondubbelzinnig aantoonde hoe volkomen hulpeloos de zogenaamde 'proletarische voorhoeden' waren zodra proletariërs tot praktisch optreden werden geroepen. Wat het verzet in de Jordaan en elders liet zien, was dit, dat de oude 'arbeidersbeweging' haar taak - de emancipatie van de arbeidersklasse - had voltooid en dat nu de tegenstellingen tussen haar en de arbeidersklasse levensgroot aan de dag traden. De oude 'arbeidersbeweging' was voor de arbeidersklasse van geen betekenis meer. Maar de nieuwe beweging van de arbeiders, dat wil zeggen: de zelfstandige arbeidersstrijd, stond nog in de kinderschoenen. Terwijl er niet aan behoefde te worden getwijfeld, dat het oude had afgedaan, was het voor discussie vatbaar of het nieuwe nu al wel of nog net niet was geboren. Onder die omstandigheden waren aan de toenmalige verzetsbeweging grenzen gesteld die zij niet doorbreken kon. Haar betekenis is er niet minder om.

29) Men zie de aanhef van het aan het Palingoproer gewijde hoofdstuk in Vliegengs *De Dageraad der Volksbevrijding I*, blz. 233.

VERANTWOORDING VAN DE BINNENGEKOMEN GELDELIJKE BIJDRAGEN

1e halfjaar 1984

A. v. A. te H. f 50,-; B.B. te E. f 100,-; B.v.B. te M. f 40,-; C.B. te A. f 130,-; P.B. te P. f 176,83; H.A.D. te B. f 25,-; W.v.D. te L. f 7,96; A. v.d.H. te W. f 60,-; A.T.v.d.H. te A. f 100,-; C.H. te A. f 100,-; T.d.J. te A. f 50,-; G.K. te K. f 50,-; G.K. te U. f 45,-; R.P.K. te A. f 24,-; A.v.d.M. te N. f 110,-; A.v.d.M. te U. f 30,-; G.R.v.d.M. te L. f 40,-; J.J.v.M. te H. f 25,-; J.M. te L. f 100,-; M.L.M. te A. f 30,-; W.M. te D. f 25,-; C.J. de P. te D. f 100,-; G.A. de P. te B. f 100,-; E.T. te N. f 25,-; J.H.A.v.d.V. te L. f 50,-; N.V. te U. f 50,-; B.F.H.v.W. te A. f 30,-; C.M.Y. te IJ. f 25,-; A.H.Z. te H. f 50,-; S.M.Z. te D. f 50,-; C.J.B. te H. f 40,-. Totaal f 1.838,79.

Het slotartikel van onze serie *Over een povere en over een wezenlijke kritiek op de sociaal-democratie* zal verschijnen in het augustusnummer.